

Arūnas Sverdiolas

PLATONO MATERIALIZMAS

Šiuolaikinės filosofijos skyrius
Lietuvos kultūros tyrimų institutas
Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius
El. paštas: arunas.sverdiolas@gmail.com

Straipsnyje, remiantis kai kurių svarbiausių Platono dialogų epizodais, nagrinėjama tai, kas laikoma jo pastangomis ir mėginimais mąstyti medžiagą kaip tokią ir skirtingas medžiagas, nors ir neturint medžiagos (*hyle*) sąvokos, o remiantis metaforiniais įvardijimais. Atsižvelgiama į interpretacinę tradiciją ir dabartinę polemiką šiuo klausimu. Platono pastangos mąstyti medžiagą išvelgiamos dviejose straipsnyje gretinamose teminėse plotmėse – demiurgo, dieviškojo amatininko pasaulio kūrimo aprašyme ir žemiškojo amatininko dirbinių dirbdinimo aprašyme.

RAKTAŽODŽIAI: chora, dirbdinimas, erdvė, idėja, materija, medžiaga.

Kai pasakiau Audronei Žukauskaitei, kad mūsų konferencijoje ketinu kalbėti apie Platono materializmą, ji atsakė, kad tai provokatyvi tema¹. Bet, man regis, gyvename tokios provokacijų infliacijos laikais, kai iš tiesų jau niekam nebepavyksta nieko išprovokuoti, kad ir kaip nertūsi iš kailio, nebent popkultūroje. Intelektualinėje, teorinėje, filosofinėje plotmėse Lietuvoje gali kalbėti ką tiktai nori, apie ką tiktai nori ir kaip tiktai nori, tai niekam nerūpi ir nieko niekam neišprovokuoja. Bet ir šiaip neketinu provokuoti ir įrodinėti, kad Platonas yra ne idealistas, vie-

¹ Straipsnis parašytas pranešimo konferencijoje „Filosofiniai materializmai: istorinė ir šiuolaikinė perspektyvos“ (2014) pagrindu.

nas iš didžiausių idealistų Vakarų istorijoje, Vakarų idealizmo grindėjas, kaip kad paprastai laikoma, o materialistas. Tiesą sakant, vis mažiau suprantu, ką apskritai reiškia materializmo ir idealizmo sąvokos. Noriu tikrai iškelti Platono filosofijoje, mano supratimu, glūdinčią pastangą ir mėginimą mąstyti materialumą, materiją, medžiagą, medžiagas.

Glūdinti, anaipol neakivaizdų mėginimą, nes savo veikaluose Platonas nė karto nėra pavartojęs žodžio *hyle* – „materija“, „medžiaga“; tai Aristotelio sąvoka. Kita vertus, pasak Martino Heideggerio, net pačią būti Platonas aiškino dirbdini-
mo (*techne*) akiratyje (Heidegger 1975: 405). Vakarų filosofijoje viešpatavęs būties supratimas kaip *Hergestelltheit* (Heidegger 1975: 158–165). „Ko nors dirbdinime (*Herstellen*) slypi pirminis ir tiesioginis buvinio santykis su būtimi. O pastarajame slypi: *buvinio būtis* reiškia ne ką kita, kaip *padirbdintumą* (*Hergestelltheit*) (Heidegger 1975: 213)“. Beje, šiame kontekste Heideggeris mini ir medžiagą (Heidegger 1975: 163–164). Dviejų pradų – medžiagos ir pavidalo – sampyną ar junginį jis laikė viena iš pagrindinių Vakarų filosofinės tradicijos daiktiškumo sampratų, turėdamas omenyje visą tolimesnę jos istoriją. Pasak jo, ši samprata remiasi naudingo dirbinio dirbdinimo patirtimi (Heidegger 2003: 19–25). „[M]edžiaga ir forma, kaip buvinio apibrėžtys, [yra] įsikūrusios reikmens esmėje“ (Heidegger 2003: 22). Platonizmo žinovas Lucas Brissonas teigė, kad Platonas buvęs „pirmasis filosofas, sukūręs dirbdinimo parentą [*de type artificialiste*] kosmologiją“ (Brisson 1974: 30). Na o dirbdinimas yra dirbdinimas iš medžiagos (jei paliktume nuošalyje kitais pagrindais parentą monoteistinio visagalio Dievo *creatio ex nihilo* sampratą), tad daugiau ar mažiau artikuliuotos Platono pastangos mąstyti medžiagą galima tikėtis. Tai, sakyčiau, mąstymo būtinybė. Nežinau, kokia šios būtinybės prigimtis, bet galbūt galima atsargiai teigti, kad pats dalykas – materija – prašosi apmąstomas, kai nagrinėjamas dirbdinimas. Tai aptinkame, pavyzdžiui, ne filosofinio diskurso conceptualinėmis priemonėmis, o kasdienės kalbos ištekliais besiremiančiame Biblijos pasakojime apie sakralinio statinio statymą bei kulto reikmenų dirbdinimą. Tokio apmąstymo šaknys glūdi neišmatuojamoje priešistorinėje gelmėje, paleolite. Pastangas ir mėginimus mąstyti medžiagą išvelgiu keliose skirtingai tematikai skirtuose Platono veikalų vietose. Čia galėsiu tik skubomis juos apžvelgti. Straipsnyje „Du demiurgai“ (Sverdiolas 2013: 156–194) išdėščiau tai išsamiau ir platesniame kontekste, bet dabar noriu kai ką pakreipti kitaip.

Pirmoji Platono teksto atkarpa, kurią pasitelksiu, yra *Timajaus* vieta, kur Platonas kalba apie chorą. Tai „garsis“ vieta, nes ji yra susilaukusi Jacques'o Derrida ir jo sekėjų dėmesio (Derrida 2013: 5–53; John Sallis 1999), bet ir ankstesni Platono komentatoriai jos anaipol nebuvo palikę nuošalyje.

Demiurginis pasaulio ir jo buvinių dirbdinimas čia esmiškai susiejamas ne tik su „ankstesniais“ ikilaikiniais provaizdžiais, bet ir su kitu pamatiniu pasaulio kaip dirbinio ir visų kitų dirbtinių buvinių pradų, kurį ne taip lengva apibūdinti. Garsus Platono žinovas Lucas Brissonas pastebėjo, kad tai sunkus uždavinys, nes „Platonas kalba apie erdvinę terpę (*milieu spatial*) naudodamas vien tikrai visiškai metaforinę kalbą, išvengiančią bet kokio techniškumo“ (Brisson 1974: 208). Neturėdamas sąvokos šiam pradui įvardyti, Platonas pateikia eilę metaforinių įvardijimų ir palyginimų. Mano nuomone, šie netiesioginiai „erdvinės terpės“ įvardijimai išsidėsto tarp dviejų prasmės polių – „tai, kame“ ir „tai, iš ko“ taip, kad nelengva juos vienareikšmiškai priskirti vienam ar kitam, taip pat atskirti vieną nuo kito. Platono vadinamoji „trečioji [būties] rūšis“ šalia būties ir niekio, chora yra gerokai neapibrėžtas dalykas. Interpretatoriai skyla į choras kaip erdvės arba kaip medžiagos šalininkus. Dabar dažniausiai kalbama apie ją kaip apie erdvę ar vietą.

Ši interpretacija neabejotinai turi pagrindo Platono tekste. Kalbėdamas apie trečiąją būties rūšį, Platonas nužymi erdvės ir vietos problematiką. Tai erdvė (*chora*), vieta (*topos*), talpykla (*dechomenon*), būstas (*edra*) (*Timajas*, 52a–b) (Platonas 1995: 97). Visi šie žodžiai nurodo į gaubiančią ir talpinančią erdvę, į „tai, kame“ vyksta pasaulio ir visų jo buvinių rastis. Reikia erdvės, kurioje galėtų būti pasaulis ir jo dalys, kiti buviniai. Tai bet kokio tapsmo talpykla. Bene populiariausias iš šių žodžių yra „chora“, kurį ypač pabrėžė Jacques'as Derrida, ties juo centruodamas visą tą sinonimų ar parasinonimų saują. Derrida pasiima iš visos tų žodžių eilės „chorą“, bet per jį paskui kalba apie visą trečiąją rūšį, iš esmės visus tuos žodžius laikydamas choras atmainomis.

Timajas pateikia tokį trečiosios rūšies aptarimą: „Trečia, esti dar viena rūšis, būtent erdvė: ji amžina, nesunaikinama, ji dovanuoja būstą viskam, kas gimsta, o pati suvokiama be pojūčių, kažkokio neteisėto samprotavimo dėka; patikėti jos buvimu beveik neįmanoma. Mes regime ją tarsi svajonėse ir tvirtiname, kad tai, kas esti, būtinai turi būti kur nors, kokioje nors vietoje, ir užimti tam tikrą erdvę, o to, ko nėra nei žemėje, nei danguose, [iš viso] nėra“ (*Timajas*, 52c) (Platonas 1995: 98).² Beje, eidai, arba eidetiniai buviniai, yra būtent niekur ar, tiksliau sakant, už bet kokio „kur“. Brėžiant didžiulį filosofinį istorinį lanką galima sakyti, kad Immanuelis Kantas mėgins suteikti šiai sampratai teisėtumą atverdamas transcendentalinę plotmę. Erdvė yra amžina, nenykstama, jusliškai nesuvokiama. Tai tokie patys apibūdinimai, kaip Platono tikrosios būties. Bet trečioji būties rūšis „labai keistu būdu...“ (*Timajas*, 52a–b) dalyvauja tame, kas suvokiama protu (Platonas

² Vertimas kiek pakeistas.

1995: 97). Samprotavimas apie erdvę keistas, neteisėtas, o vis dėlto būtinas. Visa, kas tik būva, yra esmiškai vietiška.

Vis dėlto, mano supratimu, šiame Timajaus pasakojime per daug „fizikos“, kad galima būtų aiškinti chorą nepasitelkiant taip pat ir medžiagos sąvokos, bent jau implikuojamos. Tiesa, kitas garsus Platono žinovas Francis Cornfordas kategoriškai teigė, kad chora nėra *tai, iš ko* yra padirbdinti buviniai. Ji esanti *tai, kame* pasirodo pavidalai, „kaip veidrodyje regimi trumpalaikiai atvaizdai“ (Cornford 1937: 181). Tačiau šis vietininkas („tai, kame“) nėra grynas, jame slypi ir terpės („tai, iš ko“) mąstymo užuomazga ar neišvengiamas papildas. Beje, erdvė graikams – ne tuštuma, ne tarpai; vieta yra visiškai užpildyta (Aristotelis, *Fizika* IV, 1, 208a29). Pats Cornfordas yra išsitaręs, kad „kopija nėra savipakankama, jai reikia terpės atramos taip pat, kaip atspindys reikalauja jį talpinančio veidrodžio“ (Cornford 1937: 177). Na, o veidrodžio paviršius yra kone ideali, „idealistinė“ terpė – jis medžiagiškai nesąveikauja su tuo, kas jame pasirodo, taip pat nepasirodo pats, tačiau kartu šis paviršius yra būtinas, kad kas nors pasirodytų.

Ypatingu būdu nagrinėjant ne veidrodį, o kitokias panašybes, kurias Platonas taip pat dažnai pasitelkia – paveikslinį ar skulptūrinį atvaizdą, terpės problematika išryškėja daug reljefiškiau ir specifiškiau – kaip faktūros, režio, įspaudo, potėpio problematika (Sverdiolas 2009: 176–180). Beje, anaip tol ne atsitiktinis dalykas, kad tai vis atvaizdų dirbdinimo pavyzdžiai. Šiandien apmąstant terpes, arba medijas, taip pat atkreipiamas dėmesys į jų faktūras, rupumą, taigi medžiagiškumą, nors paprastai jis šitaip ir nevadinamas. Jeano Baudrillard'o svarstymuose apie simuliakrus pilna keisto, neįpareigojančio materializmo. Šitai savaip, formuluodamas rašto sąvokomis, fiksuoja ir Jacques'as Derrida: „*Chora* įpavidalina *visko, kas pasaulyje palieka žymę, įrašo vietą*“ (Derrida 2013: 22). Baltas lapas yra įrašo arba piešinio vieta ar erdvė, šiaip jau panaši į veidrodžio vietą ar erdvę, bet turinti ypatingą, „neregimą“ faktūrą, ypatingu būdu paruoštą („išlygintą“, pasak Platono) substratą. Beje, ir antikinis bronzinis veidrodis turi būti rūpestingai nupoliruotas, kad atspindėtų vaizdą. Muziejuose matomi egzemplioriai „rodo“ tik tai savo pačių medžiagiškumą, patiną.

Brissonas, šiaip jau griežtai pasisakęs prieš choros traktavimą kaip medžiagos, vis dėlto priėjo išvadą, kad erdvinė terpė yra dviprasmė – iš vienos pusės, tai „tai, kame reiškiniai pasirodo“, o iš kitos – „tai, kas sudaro [*constitues*] reiškinius“. Jis pripažįsta, kad „čia kyla įtampa tarp erdvinio ir konstitucinio aspektų, kurių dvi-lypumas visuomet išlieka“ (Brisson 1974: 218). Kaip ir Cornfordui, terpė Brissonui atrodė svarbi, nors nei vienas, nei kitas bent kiek daugiau apie ją nepasakė. Bet terpė mažų mažiausiai yra užuomina apie medžiagą.

Senoji Platono *Timajaus* komentavimo tradicija, prasidėjusi jau platonikais, paprastai tapatino trečiąją būties rūšį su medžiaga. Tiesa, *Timajaus* Timajas neįvardija šio Prado kaip medžiagos, tai tolimesnio filosofinio darbo, Aristotelio darbo rezultatas. Platono „to, iš ko“ yra dirbdinamas dirbinys samprata įsiliejo į aristotelizmą, gyvavo ir sklaidėsi per jo tradiciją. Brissonas griežtai kritikavo Aristotelio Akademijos pateiktas interpretacijas ir netgi apibūdino jas kaip „klastingiausias ir todėl sunkiausiai išraunamas“ (Brisson 1972: 221). Tačiau kodėl jos išrautinos ir kokia klasta jose slypi, tiesą sakant, lieka neaišku. Šiaip jau hermeneutikos tradicija, o ypač XX amžiaus hermeneutinė filosofija, sakykime, Hanso Georgo Gadamerio, pamoko dėmesingai žvelgti į interpretacijų istoriją kaip pozityvią teksto prasmės priaugio galimybę. Žinoma, tai neatmeta ir kritikos, taip pat ir radikalios, tokios, kaip Heideggerio ar Derrida, galimybės.

Šiaip ar taip, nagrinėjant dirbinio dirbdinimą, tenka klausti ne tiktai „kam?“ ir „pagal ką“, bet ir „iš ko?“ – medžiaga pasirodo kaip būtinas dirbinio paskirties papildas. Šiuo atveju svarbu, kad trečioji būties rūšis Platono aptariama kaip „tarsi visokio gimimo pribuvėja ir maitintoja“ (*Timajaus*, 49a) (Platonas 1995: 92)³, o kiek toliau – kaip „motina ir pribuvėja“ (*Timajaus*, 51a) (Platonas 1995: 95). „Tarsi“ ir kitos šiame kontekste dažnos išlygos nurodo į keblumą įvardyti ir įvardijimo netiesiogiskumą. Platonas plačiau neišskleidė „motinos“, „maitintojos“, „pribuvėjos“ reikšmių, remdamasis tiesiog metaforine kalbos galia, ir šias reikšmes nelengva bent kiek labiau analitiškai artikuliuoti, netgi nuosekliai atskirti vieną nuo kitos. Šie įvardijimai veikia kraunami vienas ant kito ir yra parasinonimiški. Kompetentingų komentatorių nuomonės apie tikslią jų reikšmę taip pat gerokai skiriasi.

Bene labiausiai „tai, iš ko“ reikšmė išryškėja per garsų palyginimą: „Tarkime, kad kas nors, nuliejęs iš aukso įvairiausių pavidalų, be perstojo juos meta perlydyti, kiekvieną jų paversdamas visais kitais. Jeigu parodytume į vieną iš pavidalų ir klaustume, kas tai, būtų daug atsargiau ir arčiau tiesos, jei jis [liejikas] atsakytų ‚auksas‘ ir nepradėtų kalbėti apie trikampį bei kitus gimstančius pavidalus kaip apie ką nors esantį, nes tą pat akimirka, kai tik įvardijami, jie jau pasirengę pavirsti kuo nors kitu [...]“ (*Timajaus*, 50a–b) (Platonas 1995: 94).⁴ Pavirsti, be kita ko, vadinasi, prarasti tapatybę, nustoti būti kažkuo, tapti nebemąstomu kaip tas pats dalykas ir neįvardijamu tuo pačiu žodžiu. Kalbant apie virsmą ir tai, kas virsta, įvardijimas kaskart vėluoja ir nebetinka. Įvardyti įmanoma tiktai pastovų virsmo elementą, taigi šiuo atveju ne ką kitą, kaip medžiagą. Suprasti auksą kaip auksinių figūrų vietą ar erdvę neišeina.

³ Vertimas kiek pakeistas.

⁴ Vertimas kiek pakeistas.

Čia pat Platonas pateikia dar du artimus palyginimus, kuriems paprastai neskiriama tiek dėmesio, kaip pirmajam. „Pradas, kuriam reikėjo įimti savin visas daiktų rūšis, pats privalėjo neturėti jokių pavidalų, panašiai kaip gaminant kvapnuiosius aliejus pirmiausia rūpinamasi tuo, kad skystis, kuriame turės ištirpti kvėpalai, pagal galimybę savo kvapo neturėtų“ (*Timajas*, 50e) (Platonas 1995: 95). Bekvapis, neužuodžiamas, tai yra jusliška nesuvokiamas kvėpalų substratas įima į save visus kvapus. Tai tobulo veidrodžio analogas uoslės srityje. Platonas tęsia: „Arba tai galima palyginti su tuo, kaip, braižant figūras kokiuose nors minkštuose paviršiuose, neleidžiama, kad ant jų jau iš anksto būtų pastebima kokia nors figūra, ir pradžioje visas [paviršius] padaromas kiek tik įmanoma lygesnis. Taip ir pradas, kurio paskirtis yra visu savo tūriu gerai įimti visų amžinai būvančių daiktų įspaudus, pats privalo pagal savo prigimtį neturėti jokių pavidalų“ (*Timajas* 50e–51) (Platonas 1995: 95). „Tūris“ paskutiniajame, apibendrinančiame sakinyje galėtų būti suprastas ir kaip vietos ar erdvės dalykas, tačiau „įspaudas“ niekaip neįmanomas be medžiagos. Pavidalams kintant, kaip tik šis pavidalus įimantis pradas išlieka pastovus, keliauja iš vieno dirbinio į kitą, pats nekisdamas, neįvardijamas ir jusliška nesuvokiamas. Tiesą sakant, sunku jo netapatinti su medžiaga. Įspaudas numato plastišką ar, kaip sakytų Baudrillard’as, hiperplastišką medžiagą. Tai terpė kaip tokia, ideali terpė, nes ji pati lieka jusliška nesuvokiama.

Auksinių figūrų liejikui užduodamas klausimas, „kas tai?“, liečia dirbinio tapatybę, jo esmę. Tačiau tapatybė – svarbiausias Platono tikrosios būties bruožas – šiuo atveju pasirodo esanti būdinga ne pavidalams (eidams), kurie laikiname sąjungyje su medžiaga kaip tik kinta, randasi, tveria ir nyksta, o šiuos pavidalus lengvai įgyjančiai ir taip pat lengvai prarandančiai medžiagai. O ji pati, medžiaga kaip tokia, ideali medžiaga, „visuomet priimdama viską, ji niekada ir joku būdu nepasisavina jokio pavidalo“ (*Timajas*, 50b–c) (Platonas 1995: 94). Kaip tik ją „visuomet būtina vadinti tapačia sau [...]“ (*Timajas*, 50b) (Platonas 1995: 94). Vadinti ir mąstyti. Tačiau tuoj pat daroma esminė išlyga: mąstyti medžiagą kraštutinai sunku. Platonas sako, kad tai „neregim[a], beform[é] ir visa įiman[ti] rūš[is], ypatin-gai keistai dalyvaujan[ti] tame, kas mąstoma ir iki kraštutinybės nepagaunam[a]“ (*Timajas*, 51a–b) (Platonas 1995: 95). Ji nepagaunama ne tik tai juslėms (regai ar uoslei), ją keblu ir mąstyti bei kalbėti. Bet iki jos prieinama, apmąstant tolimiausias dirbdinimo, formavimo prielaidas. Tai ir būties, ir duoties, ir kalbinės raiškos atžvilgiu ribinis dalykas.

Taigi dirbdinant pasaulio buvinius, demiurgui esmiškai prireikia medžiagos. Pagal provaizdį jis dirbdina iš kažko. Demiurgas rado medžiagą jau esančią, preegzistuojančią ir iš šio sunkiai sučiuopiamo prado padirbdino pasaulį. Šis pradas toks pat ikipasaulinis, ikilaikinis, kaip ir eidai. Jis ne tik tai pirmesnis už kiekvieną buvinį,

bet, galima pridėti, ir paskesnis už kiekvieną iš jų – materija ne tiktai nesukuriamą, bet ir nesunaikinama. O štai visiems pasaulio buviniams, suprastiems kaip eido ir medžiagos junginiai, būdingas tapsmas, virsmas – rasti, tvėrmė ir nyksmas.

Platono tiesiogiai neįvardytos medžiagos sampratoje susitelkė ankstyvosios graikų filosofijos *fysis* – visa ko savaiminės rastos priežasties – bruožai. Bet „fiziolagai“ tapatino šį pradą su vienu ar kitu kosmologiniu pradū, o Platonas ieško to, kas glūdi už graikų mąstyme išsikristalizavusių, su Empedoklio vardu siejamų keturių pirmųjų pradų, mėgina žengti dar vieną žingsnį prielaidų link ir aptikti dar pirmesnį pradą. „Tai, iš ko“ skleidžiasi kaip ugnis, oras, vanduo ir žemė, tačiau nesutampa su šiais pradais, o yra jų pradas, pradų pradas. Pasaulio dirbdinimas vyko būtinybės fone. Gamtinis priežastingumas yra pirmesnis, o tikslinis – viršesnis. Iki demiurgui pradėdant kurti pasaulį, keturi pradai jau buvo, bet „visiškai glūdėjo tokioje būsenoje, kokioje įprasta tūnoti viskam, prie ko dar nėra prisilietęs dievas“ (*Timajas*, 53b) (Platonas 1995: 99)⁵, tai yra chaoso, netvarkos būsenoje. Pasaulio kūrimas prasidėjo suderinant, sutvarkant šiuos pradus „pavidalų bei skaičių pagalba“ (*Timajas*, 53b) (Platonas 1995: 99). Pirminis chaosas paverčiamas kosmosu, sutvarkant netvarkingą pradų ar dalelių judėjimą, įvedant matą, matematines proporcijas. Chaoso virsmas kosmosu jau nuo Hesiodo kosmogonijos laikų buvo vienas iš svarbiausių pasaulio rastos apibūdinimų. Platono chaosas – dar vienas „to, iš ko“ dirbdinama, parasinonimas, apibūdinimas tvarkos atžvilgiu, kaip jos stoka. „[D]ievas pasirūpino visais regimais daiktais, kurie nebuvo parimę, tačiau nedarniai ir netvarkingai judėjo; jis atvedė juos iš netvarkos į tvarką [...]“ (*Timajas*, 30a) (Platonas 1995: 66–67).

Mėginant išvelgti ir apsvarstyti Platono pastangas mąstyti materiją, kitas svarbus tekstas yra *Kratilo* atkarpa, kurią dar inkrustuoju keliais intarpais iš *Valstybės*. Platonas gretino dieviškojo demiurgo ir žmogiškojo amatininko veiklą, aptardamas jų panašumus ir skirtumus. *Valstybėje* kalbama apie neįvardytą dievą dirbinių dirbdintoją, o *Kratile* dieviškojo kūrėjo figūra apskritai nepasirodo, amatininko veikla čia talpinama gamtinės būtinybės fone, gretinant su ja.

Kaip ir demiurgas, amatininkas dirbdina vieną ar kitą dirbinį išsižiūrėdamas į jo idėją. Bet „nė vienas meistras nesukuria pačios idėjos“ (*Valstybė*, 596b) (Platonas 2000: 375).⁶ Skirtumą tarp demiurgo ir amatininko lemia tai, į ką būtent išsižiūrima vienu ar kitu atveju. Sokratas klausia: „Į ką žvelgdamas dailidė daro šaudyklę? Argi ne į kažką, kas iš prigimties skirta austi?“ (*Kratilas*, 389a) (Platonas 1996: 63).⁷ Tai

⁵ Vertimas kiek pakeistas.

⁶ Vertimas kiek pakeistas.

⁷ Vertimas kiek pakeistas.

klausimas apie dirbinio provaizdį, apie „tai, pagal ką“. Tačiau šiuo atveju provaizdis, eidas, į kurį žvelgia amatininkas, yra ypatingas – tai, kas „iš prigimties skirta austi“. Į apmąstymo lauką patenka ne tiktai tam tikro dirbinio – įrankio – paskirtis (austi), bet ir medžiagos, kuriai apdirbti šis įrankis yra skirtas (siūlų) prigimtis. Dirbinio dirbdintojas visų pirma turi išžiūrėti į šių dviejų dalykų sankirtą ar sampyną, nes kaip tik joje slypi įrankio eidas.

Šiaip jau eidai, kaip žinia, yra esmiškai vienaskaitiški, vienetiniai. Tačiau aptariant įrankius, skirtus dirbti su skirtingomis medžiagomis, atsiranda atitinkamos jų atmainos – visa eilė ar spektras panašių, bet netapačių įrankių. Jų eidų skirtumai priklauso nuo medžiagos, su kuria dirbti yra skirtas vienas ar kitas iš jų. Taip yra todėl, kad kiekviena medžiaga turi savo prigimtį. „[K]ai reikia padaryti šaudyklę plonom arba storam, lininiam arba vilnoniam, ar kokiam kitam audiniui, reikia, kad kiekviena pirmiausia turėtų šaudyklės pavidalą [eidos], o jau kokia iš prigimties kiekvienam [audiniui] geriausiai tinka, tokias kiekvienam [audiniui pritaikytas] savybes dirbdinant joms [šaudyklėms] ir suteikti [...]“ (*Kratilas*, 389b–c) (Platonas 1996: 63).⁸ Pirmiausia yra svarbi bendra šaudyklės, šaudyklės kaip šaudyklės, šaudyklės apskritai paskirtis, jos eidetika – audimas, o paskui – ir audžiamos medžiagos, siūlų ypatybės, taip pat lemiančios šiai medžiagai apdirbti tinkamos šaudyklės ypatybės. Taigi dirbinį dirbdinančiam meistrui mėgdžiotiną pavidalą „rodo“ ne tiktai provaizdis, bet ir dirbinio (įrankio) tinkamumas medžiagai, su kurią sąveikauti jis yra skirtas. Įrankio paskirties supratimo komponentas yra šio tinkamumo suvokimas ar įžvalga. Sakyčiau, tai konkrečių, skirtingų medžiagų apmąstymo užuomazga.

Atitikimo medžiagai principas veikia dirbdinant įrankius, skirtus apdoroti skirtingas medžiagas: „atradus iš prigimties kiekvienam [darbui] prigimtą, tai yra juo atliekamo darbo pobūdį atitinkantį įrankį, reikia tam, iš ko daromas dirbynys, suteikti ne kokį pačiam norisi [pavidalą], bet koks jis [įrankis] iš prigimties. [...]R]eikia mokėti perkelti į geležį kiekvienam [darbui] prigimties skirtą grąžtą [...] O prigimties kiekvienam [darbui] skirtą šaudyklę – į medį. [...] Mat panašu, kad kiekvienai audeklo rūšiai prigimties skirta po šaudyklę, o ir su kitais dalykais taip pat“ (*Kratilas* 389c–d) (Platonas 1996: 63–65).⁹ Prigimtis čia yra ne kas kita, kaip konkreti būtinybė, susijusi su tam tikra medžiaga ir jos ypatybėmis, dargi su dviem medžiagom – su ta, kuriai apdirbti įrankis skirtas, ir su paties įrankio medžiaga. Įrankių serijos skirtybių spektras išsidėsto abiejose šiose ašyse.

Nagrindamas demiurginį pasaulio dirbdinimą, Platonas kalbėjo apie medžiagą pačią savaime, gryną medžiagą – tokią, kaip nekintamas liejinio auksas, kaip

⁸ Vertimas kiek pakeistas.

⁹ Vertimas kiek pakeistas.

bekvapis kvėpalų pagrindas, kaip įbrėžų neturintis brėžinio paviršius. Dieviškojo demiurgo apdirbama medžiaga yra hiperplastiška. Ji jusliškai nesuvokiama, o vien tiktai mąstoma, nors ir labai sunkiai. Tuo tarpu nagrinėjant žmogiškojo dirbinių dirbdintojo veiklą, svarbi ne medžiaga pati savaime, o konkreti, viena ar kita medžiaga, medžiagos, turinčios jusliškai suvokiamas savybes. Amatininkas dirba su tam tikra medžiaga, kurios savybės taip pat lemia įrankio pavidalą, modifikuodamos ir diversifikuodamos į medžiagą perkeliama įrankio eida. Šitaip susidaro išsios šaudyklių ar gražtų atmainų serijos.

Skirčių, atmainų atsiranda bent keliose ašyse. „[N]e kiekvienas kalvis, to paties dėlei darydamas tą patį įrankį, perkelia jį į tą pačią geležį, tačiau, jei jis perteikinėja tą patį pavidalą (*idea*), ar [darytų tai] iš tos pačios, ar iš kitos geležies, įrankis vis tiek būva padarytas teisingai, ar jį kas nors darytų čia, ar tarp barbarų“ (*Kratilas* 389d–390a) (Platonas 1996: 65)¹⁰. Eido svarba yra pirmaeilė: gražtas yra gražtas ir šito, pasak Platono, nepaliečia nei medžiagų, nei kultūrų skirtybės. Vis dėlto medžiaginiai ir, sakytume, kultūriniai lokaliniai veiksniai sąlygoja dirbinio atmainų serijas. Žodžiu, atsiduriame Gottfriedo Wilhelmo Leibnizo arba, jeigu kam įprasčiau, Gilles’io Deleuze’o kaimynystėje.

Taigi įrankio eidas sutampa su jo paskirtimi, eido įžvelgimas – su šios paskirties supratimu. O pastarasis, savo ruožtu, reikalauja išmanyti įrankiu apdorojamos medžiagos ir paties įrankio medžiagos prigimtį. Dirbinio savybės priklauso nuo atitinkamų pasaulio savybių, kuriomis remiamasi siekiant savų tikslų, darant taip, kad dirbinys atitiktų paskirtį.

Dirbinio paskirtis gimsta iš poreikio ir jį atitinka. Tad geriausiai ją išmano dirbinio naudotojas. „Bet kokio reikmens, gyvos būtybės ar darbo gera kokybė, grožis ir tikslumas yra susiję ne su kuo kitu, o su pritaikymu, kurio dėlei tas dalykas buvo padirbdintas arba gamtiškai atsiradęs. [...] Todėl tas, kuris naudojasi daiktu, žinoma, bus labiau prityręs ir galės nurodyti tam, kas jį dirbdina, kaip tas daiktas naudojamas veikia, jo pranašumus ir trūkumus. Pavyzdžiui, fleitininkas pasako fleitų meistriui, kokios fleitos patogesnės groti, nurodo, kokias jas reikia dirbdinti, ir tas paklauso jo patarimo“ (*Valstybė*, 601d–e) (Platonas 2000: 384).¹¹ Čia ypač ryškiai matyti, ką dirbdinimo srityje reiškia įžvelgti eida, ir kas tas eidas yra. Beje, tai būtent regėjimas, įžvalga, o ne samprotavimas, argumentacija. „O kas gi žinos, ar kuriame nors medyje įkūnytas tinkamas šaudyklės pavidalas? Padariusysis, dailidė ar [ją] vartosiantis audėjas?“ (*Kratilas* 390a–b) (Platonas 1996: 67). Žinoma, audėjas, o dirbdinant kitarą – kitaristas, statant laivą – vairininkas (*Kratilas* 390b–c) (Platonas 1996: 67). Tai praktinio pobūdžio žinojimas, išmanymas lemia, kaip iš-

¹⁰ Vertimas kiek pakeistas.

¹¹ Vertimas kiek pakeistas.

dėstyti fleitos skylutes, kad pirštams būtų patogiau. Paskirties išmanymas gali būti pavadintas įžvalga į dirbinio eidetiką. Įrankio naudotojo išmanymas yra tam tikra įžvalgos, eido regėjimo atmaina.

Vis dėlto dirbdintojas turi išmanyti dar ir kitą, dirbinio medžiagos momentą. Čia, manytina, jo išmanymas yra pranašesnis už naudotojo išmanymą. Kaip tik tada paskirties, šiuo atveju sutampančios su parankumu naudoti, ir medžiagos sankirtoje įžvelgiamas dirbinio eidas. Tai nėra koks spiritualizmas, kurį sugestijuoja idealistinė platonizmo tradicija. Reikalui esant, meistras atsiklausia naudotojo, ko vienu ar kitu atveju iš tiesų reikia, patikslina dirbinio paskirtį ir įvertina atitikimą jai. Vadinasi, tai ne vien įžvelgiami, bet ir aptariant tikslinami dalykai. Išmanymas yra daugiau ar mažiau perduodamas kitam: žodžiais galima nukreipti kito žvilgsnį ir padėti jam pamatyti, suvokti. Platono dirbinio eido regėjimo samprata aprėpia šią keleriopą sąmonės veiklą, nors smulkiau jos ir neartikuliuoja. Vienas nelengvai įžvelgiamas šios sąmonės veiklos sandas yra medžiagos, medžiagų mąstymas.

Gauta 2015 10 11
Priimta 2015 10 20

Literatūra

- Brisson, L. 1974. *Le même et l'autre dans la structure ontologique du Timée de Platon: un commentaire systématique du Timée de Platon*. Paris: Klincksieck.
- Cornford, F. M. 1937. *Plato's Cosmology: the Timaeus of Plato*. New York: The Bobbs-Merrill Co.
- Derrida, J. 2013. „Chora“, in *Baltos lankos* 38/39, p. 5–53. Vertė Gediminas Milašius, spec. redaktorė Nijolė Keršytė, p. 5–53.
- Heidegger, M. 1975. *Die Grundprobleme der Phänomenologie*, in: *Gesamtausgabe*, Bd. 24. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Heidegger, M. 2003. *Meno kūrinio išta*. Vertė Tomas Sodeika, Jurga Jonutytė. Vilnius: Aidai.
- Platonas, 1995. *Timajas*, in: *Timajas. Kritijas*, vertė Naglis Kardelis. Vilnius: Aidai.
- Platonas, 1996. *Kratilas*, vertė Mantas Adomėnas. Vilnius: Aidai.
- Platonas, 2000. *Valstybė*, vertė Jonas Dumčius. Vilnius: Pradai.
- Sallis, J. 1999. *Chorology: On Begining in Plato's Timaeus*. Bloomington: Indiana University Press.
- Sverdiolas, A. 2009. „Atvaizdo riba: 'Nedirbsi drožinio'“, in Antanas Andrijauskas (sud.), *Žydų kultūros paveldas: istorija ir dabartis*. Vilnius: Kronta, p. 176–180.
- Sverdiolas, A. 2013. „Du demiurgai“, in *Baltos lankos* 38/39, p. 156–194.

Arūnas Sverdiolas

PLATO'S MATERIALISM

Summary

The paper draws on selected episodes from Plato's dialogues to examine the manifestations of his effort to think the matter – the matter as such over against different kinds of the matter – which Plato does without introducing an operative notion for the matter, using metaphorical names for it instead. The exposition accounts for the interpretative tradition and contemporary debate on the issue. Plato's attempts to think the matter surface in a juxtaposition of two thematic perspectives, by describing the demiurge's, the divine maker's, creation of the world over against the work of a craftsman, the worldly maker.

KEYWORDS: *chora*, craftwork, space, idea, matter.